

УДК 141.7:316.37:911

**ФІЛОСОФІЯ ЗМІН В СУЧАСНІЙ
САУДІВСЬКІЙ АРАВІЇ**
**PHILOSOPHY OF CHANGES IN MODERN
SAUDI ARABIA**

Кривега Л. Д.,

професор кафедри соціальної філософії
та управління, Запорізький національний
університет, (Україна, Запоріжжя),
e-mail – ukra29@i.ua

Сухарева К. В.,

доцент кафедри бізнес-адміністрування і
менеджменту зовнішньоекономічної діяльності,
Запорізький національний університет (Україна,
Запоріжжя), e-mail – esuhareva30@gmail.com

Kryvega L.,

Professor of the Department of Social Philosophy
and Management, Zaporizhzhia National University
(Ukraine, Zaporizhzhia), e-mail – ukra29@i.ua

Sukhareva K.,

Associate Professor of the Department of Business
Administration and Management of Foreign Economic
activity, Zaporizhzhia National University (Ukraine,
Zaporizhzhia), e-mail – esuhareva30@gmail.com

В статті досліджується філософія змін в сучасному саудівському суспільстві. Виокремлюється основні етапи його становлення та особливості функціонування. Визначається, що сучасна модернізація саудівського суспільства спрямована на створення нової системної якості і здійснюється через імплементацію новацій в механізм існування соціуму. Підкреслюється, що релігійну традицію в конфігурації саудівського суспільства доповнює та, певною мірою, обмежує комплекс сучасних новацій відповідно до Програми Saudi Vision 2030, запропонованою владою Королівства. Це обумовлює певні зміни у світоглядних настановах та принципах облаштування публічного та приватного життя в Саудівській Аравії.

Ключові слова: Саудівська Аравія, філософія, зміни, світогляд, Іслам, суспільство, людина, соціальна практика.

The article explores the philosophy of change in contemporary Saudi society. The main stages of its formation and features of functioning are distinguished. It is determined that the modern modernization of Saudi society is aimed at creating a new systemic quality and is carried out through the implementation of innovations in the mechanism of existence of society. The religious tradition in the configuration of Saudi society is complemented and, to some extent, limited by the set of modern innovations in accordance with the Saudi Vision 2030 Program proposed by the Kingdom authorities. This causes some changes in the outlook and principles of public and private life.

Keywords: Saudi Arabia, change, philosophy, worldview, Islam, society, man, social practice.

Постановка проблеми. Дослідження логіки та напрямів змін у функціонуванні суспільства виступає нагальним завданням соціальної філософії. В цьому аспекті слушним та актуальним є зв'язування основних ліній модернізації сучасного саудівського суспільства. Інтерес до цієї теми викликаний й процесами, що розгортаються в сучасній Україні після президентських та парламентських виборів в 2019 році і які в деяких моментах схожі до зрушень в Саудівській Аравії. Безумовно, соціокультурне облаштування цих країн суттєво відрізняється, але розгортання суперечливих глобалізаційних процесів й постійно

зростаюча взаємозалежність держав в сучасному світі робить цікавою спробу виокремити основні принципи привнесення змін в розвиток найбільшої держави Аравійського півострову.

Аналіз дослідницької бази. Серед найбільш відомих дослідників Королівства Саудівської Аравії (КСА) в аспекті історико-релігійних, політико-економічних та соціально-філософських вимірів є такі фахівці як З. Арухов [1], О. Васильєв [2], Г. Косач [3-5], А. Кузнецов [6], Ф. Ласкаріс [7], І. Мохова [8] та інші. Ґрунтовними щодо висвітлення історії становлення та реалій сьогодення КСА є монографії О. Філоника, Б. Сейраняна, В. Исаєва «Становлення державності Аравійських монархій (історичний аспект і модернізаційні тенденції)» [10], Г. Косача «Саудівська Аравія: внутрішньополітичні процеси «етапу реформ» (кінець 1990-2006 рр.)» [11], І. Сенченка «Аравія: минуле та сьогодення» [12] та інші. Джерельну базу дослідження складала також матерія офіційних сайтів та програм розвитку КСА (зокрема, "Saudi Vision 2030" [13]), виступи, інтерв'ю керівників країни, думки експертів із ЗМІ. Попри певні наукові здобутки в розробці цієї проблематики, існує низка аспектів, які у зв'язку з новими соціальними реаліями потребують додаткового дослідження. Це обумовлено тим, що дослідження модернізаційних процесів в КСА носить галузеву однобічність, локальну зосередженість та бачення проблеми через вузько професійну парадигму. Тому слушною є філософська рефлексія зазначеної теми з урахуванням сучасних соціальних реалій.

Мета статті – визначення основних принципів, напрямів та суб'єктів перетворювальної активності у формуванні нової соціальної реальності в КСА. Відповідно задачами дослідження будуть: 1) визначення історії, потенціалу, ролі КСА на світовому та регіональному просторі, проблем розвитку КСА на сучасному етапі; 2) аналіз основних положень програми «Saudi Vision 2030» та практики її впровадження в саудівському суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Філософська рефлексія певного соціального об'єкту передбачає з'ясування його сутнісних характеристик, основних етапів становлення, особливостей функціонування та тенденцій розвитку. Саудівська Аравія – одна з відносно молодих держав у світі, що була утворена 23 вересня 1932 року Абдул-Азізом Ібн-Саудом. Назва країни кладається з ім'я правлячої династії – родини Сауд і назви регіону – «Ар Рабі», яку дали давні єгиптяни цій пустельній місцевості ще до н.е. Вважається, що існуюча в КСА держава була третьою спробою організації державності. А зародження Саудівської держави почалося в 1744 році, коли правитель міста Ад-Дірій Мохаммед ібн Сауд (ок. 1710-1765) і ісламський проповідник Мохаммед ібн Абд аль-Ваххаба (1703-1792) об'єдналися з метою створення єдиної потужної держави. Цей союз поклав початок правлячій і донині династії Сауд, яка ґрунтується на таку ідеологічну основу як ваххабізм, що виступає різновидом суннітського

ісламу. Перша Саудівська держава проіснувала 73 роки – в 1817 році османський султан відправив на Аравійський півострів війська, які розгромили слабку армію арабів та зруйнували зачатки арабської державності. Друга Саудівська держава була заснована через 7 років (у 1824 році) зі столицею в Ер-Ріяді. Ця держава проіснувала 67 років і була знищена давніми ворогами клану Саудів – династією Рашиді. І тільки в 1902 році 22-річний Абдул-Азіз з сім'ї Сауд, якого зброя і військові науки захоплювали більше, ніж тонкощі релігійних тлумачень, захопив Ер-Ріяд і забрав владу у губернатора з родини Рашиді. Протягом наступних 30 років Абдул-Азіз захопив практично весь Аравійський півострів, що привело до створення КСА, а сам Абдул-Азіз став королем Саудівської Аравії. Історично населення, яке було в основному кочовим або напівкочовим, стало більш осілим з тих пір, як в Саудівській Аравії кінці 1930-х років була виявлена нафта, що обумовило швидке зростання економічного потенціалу країни.

Незвичною для сучасної європейської ментальності є форма правління в цій державі. КСА – абсолютна теократична монархія, де спираючись на різновид ісламу ваххабізм, державним і релігійним лідером є король з династії племенних вождів Аль-Саудів. Це визначається Основним законом Королівства, що носить назву «Основний низам (положення) правління Саудівської Аравії», який був прийнятий в 1992 році. Цей нормативно-правовий акт є наступним після Корану і Суні за юридичною силою в Королівстві Саудівська Аравія. Король володіє необмеженою владою і теоретично його влада обмежена лише нормами шаріату. Але, зазначимо, монархічна форма правління збереглася і в 12 країнах Європи. Це Андорра, Бельгія, Ватикан, Великобританія, Данія, Іспанія, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако, Нідерланди, Норвегія і Швеція. Схожою до КСА є форма правління у Ватикані, де монарх Папа Римський, спираючись на католіцизм, також наділений абсолютною, теократичною владою. Спільним для європейських монархій та КСА є опора на історичні традиції оформлення влади, на консерватизм як принцип функціонування державності; відмінним – принципи престолонаслідування та тлумачення прав людини й порядку в організації суспільного життя. Так, в КСА після засновника країни Абдул-Азіза Ібн-Сауда королями становилися тільки його сини, в подальшому, згідно законодавству, на престол можуть претендувати і його онуки. Спадкоємець престолу призначається королем після обрання його «Радою Відданості», заснованою відповідно до закону 2006 року. Жіноча лінія в престолонаслідуванні в КСА, на відміну від європейської монаршої традиції, не враховується і не використовується. Розглядаючи Саудівське Королівство, на думку приходить патріархальна концепція походження держави, в основі якої лежать уявлення про виникнення держави з родини, а громадської та державної влади – з влади батька сімейства. Відповідно до цієї концепції монарх повинен, як і батько родини, піклуватися про своїх

підданих, а ті, в свою чергу, повинні беззаперечно підкорятися і поважати його. В випадку з КСА зміст поняття «сім'я» екстраполюється на поняття «держави», тому всі значущі державні посади обіймають тільки члени королівської родини.

Протягом всієї історії існування КСА його правителями, здійснювалося поступове оформлення механізму державного регулювання, відбувалося пристосування к новим внутрішнім та зовнішнім обставинам соціального буття. Зазначимо, що існують дві основні форми упорядкування відносин в суспільстві – традиція і новація. Традиційна конфігурація соціуму свідчить про наявність консолідуючого, інтегруючого напрямку дії сили, якою виступають та чи інша форма суспільної свідомості, специфіка суспільного виробництва чи діяльність певних соціальних суб'єктів. В саудівському суспільстві – це релігійна та персонально-історична традиції, які не дозволяють саудівській множині перетворитися на хаотичну масу та втратити ідентифікацію. Традиційна конфігурація саудівського суспільства забезпечує структуризацію його цілісності, адаптацію одних елементів до інших. Традиція виступає підґрунтями спільного буття, каркасом, який може частково змінюватися, але який в будь-який час може бути однозначно ідентифікований. Традиція дозволяла саудівському суспільству розвиватися, але в еволюційному форматі, обмеженому масштабі і зі збереженням ізоляції певної кількості елементів соціуму. До останнього часу реформування саудівського суспільства носило більше косметичний характер і відбувалося у форматі майже повного збереження традиції. В 21-му столітті КСА зіткнулося з новими небезпечними реаліями і викликами як глобального, так і внутрішнього характеру, тому невідкладною постала проблема модернізації суспільства, привнесення в його життєдіяльність системної новації, сучасності. Остання має, головним чином, правове оформлення і спрямована на осучаснення, модернізацію соціуму в цілому або деяких його сфер. Сучасність як характеристику упорядкування соціального простору відрізняють такі показники як раціональність, прагматизм, глобалізм, технологізація суспільного виробництва, креативність, індивідуалізм, мобільність, спрямованість до високих соціальних стандартів життя, зростання масштабів свободи і темпів соціальних змін. Слід зазначити, що на початку 2000-х років в КСА сформувався сучасний «освічений клас», який став вже пред'являти традиційному «правлячому класу» – королівській сім'ї і офіційним релігійним представникам вимогу про необхідність модернізації саудівського суспільства. Реалізувати завдання щодо системного реформування саудівського суспільства у форматі «сучасних новацій» взяли на себе чинний король КСА Салман бен Сауд та його син – Мохаммед бен Салман, наслідний принц Саудівської Аравії. Була розроблена Програма *Saudi Vision 2030*, відповідно до якої з середини 2016 року відбувається реформування КСА [13]. Програма *Saudi Vision 2030* спрямована на досягнення таких важливих цілей як: отримати

країною статусу «серця арабського і ісламського світів»; стати глобальним інвестиційним центром; перетворити місцезнаходження країни в Центр, що поєднає 3 континенти (Азія, Європа, Африка). *Saudi Vision 2030* передбачає формування динамічного суспільства, розвинутої економіки і амбітної нації, щоб допомогти громадянам Королівства реалізувати свої сподівання. Головний задум цієї Програми – зменшення нафтозалежності Саудівської Аравії, диверсифікація її економіки та розвиток відповідно до сучасних викликів державного механізму та основних філій громадянського суспільства, створення ефективних структур державної охорони здоров'я, освіти, інфраструктури, рекреаційної сфери і туризму. Масштаб пропонованих соціальних змін в КСА продовжує лінію «Арабської весни» в саудівському варіанті, але зміни пропонуються владою, а не протесною активністю населення. Для досягнення 96 стратегічних цілей *Saudi Vision 2030* пропонується 13 програм з реалізації цієї концепції. Це – програма якості життя, програма розвитку фінансового сектору, житлова програма, програма фінансового балансу, національна програма трансформації, програма фонду державних інвестицій, програма приватизації, програма просування національних компаній, національна програма промислового розвитку та логістики, програма стратегічного партнерства, програма хаджу та омри (паломництво мусульман до Мекки та Медини), програма розвитку людського капіталу, національна програма збагачення характеру.

Зауважимо, що сучасна модернізація КСА прагне обмежити вплив на суспільство вкрай консервативних богословів та їх фетв (приписів). Ідеологічне підґрунтя КСА – ваххабізм – стверджує, що справжній іслам практикувався тільки першими трьома поколіннями послідовників пророка Мохаммеда і заперечує всі наступні релігійні нововведення. Послідовники цього напрямку в сунітському ісламі називають себе салафітами, тобто прихильниками салафія (від араб. – «предки, попередники»). Головна настанова ваххабізму – суворе дотримання принципу таухіда, згідно якому існує тільки один Бог-Творець, тим самим доктрина таухіда відкидає християнську Трійцю і твердження їдеїв про те, що Творець благоволих тільки одному обраному народу. Правильне тлумачення атрибутів та імен Аллаха дається тільки в розумінні салафітів («праведних предків»). Це пояснює незмінність релігійного комплексу і, відповідно, сталих на протязі століть форм життєустрою саудівського суспільства. В КСА іслам є офіційною релігією, немусульманам не дозволено мати громадянство Саудівської Аравії. Суніти складають 85-90% громадян, шиїти – 10-15%. В країні іммігранти, головним чином іноземці-робітники, є представниками різних конфесій і становлять 37% від 33,1 млн. населення КСА [12]. Але незважаючи на наявність великої спільноти іноземців різних конфесій, більшість форм публічного релігійного прояву, несумісних із санкціонованим урядом тлумаченням сунітського ісламу, обмежені, а публічні немусульманські місця

відправлення релігійних культів не дозволяються зовсім.

Новим моментом в організації життя саудівців є створення сфери розваг. Це спрямовано на те, щоб молоде покоління жителів Саудівської Аравії, яке складає більше 60% населення, залишалось в країні для відпочинку та розваг, а не подорожували в інші країни для задоволення цих потреб. Створення розвинутих розважальних центрів по всій території Саудівської Аравії збільшило внутрішні витрати саудівців на відпочинок, дозвілля, розваги та туристичні подорожі країною. Галузі готельного бізнесу та роздрібною торгівлі в КСА також отримали можливість розвиватися завдяки туризму та інвестиціям в сектор розваг. Планується в КСА як «Країні Двох Святих Мечетей» (Мечеть Аль-Харам у Мекці та Аль-Масджід Аль-Набауї в Медині) збільшити паломництво до священних місць з 8 млн. до 30 млн. мусульман щороку, а також створити на узбережжі Червоного моря та майже у всіх містах КСА туристичної, спортивної, культурної інфраструктури для відпочинку і розваг саудівців та туристів з усього світу. Створення в Королівстві найбільшого ісламського музею в світі, подвоєння кількості об'єктів спадщини Саудівської Аравії, зареєстрованих в ЮНЕСКО – це дозволить побачити Саудівську Аравію в новому світі і, до речі, створить в країні біля 300 000 нових робочих місць [13]. Ставиться й завдання заохочення здорового способу життя серед населення, зокрема, щоб число громадян, які займаються спортом раз в тиждень, збільшувалася з 13 до 40 відсотків. Передбачається, що до 2030 року три міста Саудівської Аравії повинні бути серед 100 кращих міст світу, а також як мінімум п'ять університетів будуть серед 200 кращих університетів світу [13]. Відбулися зміни і у відношенні до жінок – їм дозволили керувати автомобілем, вчитися, працювати і лікуватися без згоди чоловіків, вони можуть відкривати власний бізнес без дозволу чоловіка або родича-чоловіка, бути найнятими на посаду слідчих, служити в армії. Крім того, жінки отримали право виступати ініціаторами розлучення. Але без згоди родичів-чоловіків жінка як і раніше не може отримати паспорт, самостійно подорожувати за кордон і тим більше вийти заміж [8].

Щоб стати амбітною країною, Саудівська Аравія зосередила увагу на підзвітності, прозорості та ефективності своєї стратегії управління. КСА встановила нульову терпимість до всіх рівнів корупції; підвищила прозорість за рахунок розширення онлайн-послуг і поліпшення стандартів управління; заснувала програму розвитку людського капіталу з метою навчання понад 500 000 державних службовців передовому досвіду в галузі управління та адміністрування [13]. Експерти вважають, що різкі зміни у зовнішньо- та внутрішньополітичному курсі КСА приховують і небезпечні моменти. Стрибок країни з середньовіччя в двадцять перше століття пов'язаний з великими потенційними проблемами, а саме: – жорстка консолідація влади в одних

руках може спровокувати розкол у правлячій еліті, зокрема, в королівській сім'ї Аль Сауд; – зневага молодим принцом ісламської складової саудівського суспільства може викликати реакцію з боку політичного ісламу і серйозні проблеми з ісламським екстремізмом в королівстві; – наступальна зовнішня політика КСА протягом двох останніх років несе виразний присмак авантюризму[6]. Мають місце заходи революційної доцільності, як це трапилося у випадку заточення в столичному отелі Рітц-Карлтон деяких членів королівської родини, генералів та топ-чиновників КСА до виплати ними в казну країни частини своїх фінансових активів, включаючи нерухомість та значні (мільярдні) суми готівкою. Потребує ретельного дослідження і прикрий випадок з журналістом Дж. Хашоггі в саудівському посольстві в Турції. Розширення меж свободи слова та критичних міркувань в осмисленні подій та процесів – нагальне завдання модернізації країни. Але в цілому можна відзначити соціально-конструктивну спрямованість системних реформ в КСА з метою підготовки країни до постнафтової ери. Саудівська Аравія прагне стати обличчям нового незахідного світу, що динамічно розвивається і гармонійно поєднує власні культурно-релігійні традиції з сучасністю.

Висновки. Сучасна модернізація саудівського суспільства спрямована на створення нової системної якості і здійснюється через імплементацію новачків в механізм існування соціуму. Релігійну традицію в конфігурації саудівського суспільства доповнює та, певною мірою, обмежує комплекс сучасних новачків відповідно до Програми *Saudi Vision 2030*. Нова стратегія розвитку Саудівської Аравії є показником рішучості саудівців до стрімких змін і створення динамічного, живого суспільства, зосередження уваги на своєму народі і ісламській вірі. Саудівська Аравія намагається незалежно створювати своє майбутнє, розширюючи вектори зовнішніх орієнтирів і моделей упорядкування внутрішніх процесів. Зауважимо, що Україні не завадило б мати таку ж змістовну, реалістичну і фінансово та технологічно забезпечену програму розвитку країни на наступне десятиліття відповідно до глобальних та регіональних викликів та реалій сучасності.

Список використаних джерел

1. Арухов З.С. Ваххабизм и духовенство в политической структуре саудовского общества: Проблемы взаимоотношений власти и оппозиции: [Монография]. Махачкала: Респ. газ.-журн. тип-я, 2002. 279 с.
2. Васильев А. М. История Саудовской Аравии (1745 г. - конец 20 в.). М.: Классика плюс, 1999. 553 с.
3. Косач Г.Г. Оптимизация по-саудовски. URL: <http://www.iimes.ru>
4. Косач Г.Г. Саудовская программа «Национальный поворот: 2020». URL: <http://www.iimes.ru/?p=28634#more-28634>
5. Косач Г.Г. Саудовская Аравия: внутривнутриполитические процессы «этапа реформ» (конец 1990-2006 гг.). Москва: Ин-т Ближнего Востока, 2007. 359 с.
6. Кузнецов А.А. О внутривнутриполитических и внешнеполитических проблемах Саудовской Аравии. URL: <http://www.iimes.ru/?p=39725>
7. Ласкарис Ф.И. Саудовская Аравия: о легализации Дня всех влюбленных и других либеральных нововведениях. URL: <http://www.iimes.ru/?p=41593>.
8. Мохова И.М. Саудовская Аравия уступает дорогу женщинам. URL: <http://www.iimes.ru/?p=45549#more-45549>
9. Сенченко И.П. Аравия: прошлое и настоящее. Санкт-Петербург: Алетейя, 2014. 566 с.
10. Филоник А.О., Сейранян Б.Г., Исаев В.А. Становление государственности Аравийских монархий (исторический аспект и модернизационные тенденции). Москва: Институт востоковедения РАН, 2013. 180 с.
11. Kinninmont J. Vision 2030 and Saudi's Social Contract. Austerity and Transformation. The Royal Institute of International Affairs. Chatham House. London. 2017. 44 p. URL: <https://www.chatham.house.org>.
12. Saudi Arabia. The World Factbook. URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html>.
13. Saudi Vision 2030. URL: <https://www.vision2030.gov.sa/eng>

References

1. Aruhov Z.S. Vahhabism i duhovenstvo v politicheskoy strukture saudovskogo obshchestva: Problemy vzaimootnoshenij vlasti i oppozitsii (Wahhabism and the clergy in the political structure of Saudi society: Problems of the relationship between the government and the opposition): [Monografiya]. Mahachkala: Resp. gaz.-zhurn. tip-ya, 2002. 279 s.
2. Vasilev A. M. Istoriya Saudovskoy Aravii (1745 g. - konec 20 v.). (History of Saudi Arabia (1745 –the end of the 20th cen.y). M.: Klassika plyus, 1999. 553 s.
3. Kosach G.G. Optimizaciya po-saudovski (Saudi optimization). URL: <http://www.iimes.ru>
4. Kosach G.G. Saudovskaya programma «Nacionalnyj povorot: 2020» (Saudi program “National Turn: 2020”). URL: <http://www.iimes.ru/?p=28634#more-28634>
5. Kosach G.G. Saudovskaya Araviya: vnutripoliticheskie processy «etapa reform» (konec 1990-2006 gg.) (Saudi Arabia: Domestic Political Processes at the “Reform Stage” (late 1990-2006)). Moskva: In-t Blizhnego Vostoka, 2007. 359 s.
6. Kuznecov A.A. O vnutripoliticheskikh i vneshnepoliticheskikh problemah Saudovskoy Aravii (On domestic and foreign policy problems of Saudi Arabia). URL: <http://www.iimes.ru/?p=39725>
7. Laskaris F.I. Saudovskaya Araviya: O legalizacii Dnya vsekh vlyublennykh i drugih liberalnykh novovvedeniyah (Saudi Arabia: on the legalization of Valentine's Day and other liberal innovations). URL: <http://www.iimes.ru/?p=41593>.
8. Mohova I.M. Saudovskaya Araviya ustupaet dorogu zhenshinam (Saudi Arabia gives way to women). URL: <http://www.iimes.ru/?p=45549#more-45549>
9. Senchenko I.P. Araviya: Proshloe i nastoyashee (Arabia: Past and Present). Sankt-Peterburg: Aleteiya, 2014. 566 s.
10. Filonik A.O., Sejranyan B.G., Isaev V.A. Stanovlenie gosudarstvennosti Aravijskikh monarhiy (istoricheskij aspekt i modernizacionnye tendency (Formation of statehood of the Arabian monarchies (historical aspect and modernization trends). Moskva: Institut vostokovedeniya RAN, 2013. 180 s.
11. Kinninmont J. Vision 2030 and Saudi's Social Contract. Austerity and Transformation. The Royal Institute of International Affairs. Chatham House. London. 2017. 44 p. URL: <https://www.chatham.house.org>.
12. Saudi Arabia. The World Factbook. URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html>.
13. Saudi Vision 2030. URL: <https://www.vision2030.gov.sa/eng>